

BATI MEDENİYETİ KARŞISINDA
AHMED MİDHAT EFENDİ

M. Orhan Okay

Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi'nin yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.

Dergâh Yayınları: 385

Sertifika No: 14420

Türk Edebiyatı - İnceleme: 46

Orhan Okay Bütün Eserleri: 2

ISBN: 978-975-995-677-6

1. b. Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1975

2. b. Milli Eğitim Bakanlığı, 1989

3. b. Milli Eğitim Bakanlığı, 1991, 4. b. Şubat 2008

5. Baskı: Ekim 2017

Dizi Kapak Tasarımı: Işıl Döneray

Kapak Uygulama: Ercan Patlak

Sayfa Düzeni: E. Gökçe Aksoy

Basım Yeri: Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.

B.O.S.B. Mermerciler Sanayi Sitesi 10. Cad. No: 15

Beylikdüzü / İstanbul

Tel: [212] 422 79 29

Matbaa Sertifika No: 20699

Kapak Basım Yeri: Hanlar Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tel: [212] 324 08 82

Cilt: Güven Mücellit & Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tel: [212] 445 00 04

Dağıtım ve Satış: Ana Yayın Dağıtım

Molla Fenari Sokak Yıldız Han No: 28 Giriş Kat

Tel: [212] 526 99 41 (3 hat) Faks: [212] 519 04 21

Cağaloğlu / İstanbul

M. Orhan Okay

BATI MEDENİYETİ KARŞISINDA
AHMED MİDHAT EFENDİ

Rahlesinde iç dünyamızı imar eden büyük insan, milliyetçi idealist
hocam NURETTİN TOPÇU'nun aziz hatırasına
hürmet, rahmet ve minnet duygularıyla.

10.07.1975

DERGÂH YAYINLARI

Klodfarer Cad. No:3/20 34112 Sultanahmet / İstanbul
Tel: [212] 518 95 79-80 Faks: [212] 518 95 81
www.dergahyayinlari.com / bilgi@dergahyayinlari.com

M. ORHAN OKAY. 1931 yılında İstanbul'un Balat semtinde doğdu. Vefa Lisesi'ni bitirdi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'nun Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Aynı fakültenin Arap Fars Dilleri ve Edebiyatları (Şarkiyat) bölümünden de sertifikası aldı (1955). Artvin ve Diyarbakır liselerinde öğretmenlik yaptı. 1959 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne asistan olarak girdi. "Beşir Fuad: İlk Türk Pozitivisti ve Naturalisti" adlı teziyle 1962 yılında Yeni Türk Edebiyatı doktorasını tamamladı. 1975'de doçent, 1988'de profesör oldu. 36 yıl görev yaptığı Erzurum Atatürk Üniversitesi'nden 1994'te ayrılarak Sakarya Üniversitesi'ne geçti. 1996'da kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. *İslâm Ansiklopedisi*'nde madde yazarı ve redaktör olarak görev yaptı. Fatih Üniversitesi'nde ve 29 Mayıs Üniversitesi'nde dersler verdi. 13 Ocak 2017 tarihinde vefat etti. Çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanmış yüzlerce makale ve denemesi bulunmaktadır.

Eserleri: *Sanat ve Hayat* (1956), *Beşir Fuad: İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti* (1969), *Abdülhak Hamid'in Romantizmi* (1971), *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi* (1975), *Hüsn ü Aşk-Şeyh Galip* (1975, haz., Hüseyin Ayan ile), *Necip Fazıl Kısakürek* (1987), *Safahat*, *Mehmet Âkif Ersoy* (1990, haz., Mustafa İsen ile), *Sanat ve Edebiyat Yazıları* (1991), *Edebiyat ve Kültür Dünyamızdan: Makaleler, Denemeler, Sohbetler* (1991), *Ders Geçme ve Kredili Sisteme Göre Türk Dili ve Edebiyatı* (1993), *Konuşmalar Mülakat, Sohbet, Anket, Açık Oturum* (1998), *Mehmet Âkif: Bir Karakter Heykelinin Anatomisi* (1998), *Ahmet Hamdi Tanpınar* (2000), *Kendi Sesinin Yankısı Necip Fazıl Kısakürek* (2001), *Silik Fotoğraflar-Portreler* (2001), *Bir Başka İstanbul* (2002), *Mehmet Kaplan'dan Hatıralar, Mektuplar* (2003), *Poetika Dersleri* (2004), *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı: Fikirler, Türler, Topluluklar, Temalar* (2005), *Türk Edebiyatının Batılılaşması* (2008), *Balat* (2009), *Bir Hülya Adamının Romanı Ahmet Hamdi Tanpınar* (2010), *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine* (2011), *Kâğıt Medeniyeti-Denemeler* (2013), *Necip Fazıl, Sıcak Yarada Kezzap* (2014), *Mehmet Akif-Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam* (2015), *Anadolu'dan Hatıralarla Nurettin Topçu'nun Mektupları* (2015), *Bir Başka Paris* (2016).

SUNUŞ

Ahmed Midhat Efendi çok defa popöler bir yazar olarak küçümsenmiş olsa da; fikirleri, çok sayıdaki eserleri, gazeteciliği ve bilhassa yaşadığı dönemin gençleri üzerindeki etkisi ile “tek başına bir mektep” olarak değerlendirilebilir.

Elimizdeki eserin doçentlik tezi olarak takdim edildiği 1974 yılından sonra Ahmed Midhat Efendi üzerine yapılan çalışmalar şunu göstermiştir ki; yazar hiç de küçümsenecek bir konumda değildir. Eserlerinde pek çok edebî ifade yolları deneyen, bu çerçevede günümüzün modern anlatım tekniklerine kadar uzanan bir çeşitlilik vardır.

O, bazı önemli özellikleri ile de çağdaşları olan diğer Tanzimat yazarlarından ayrılır. Bir takım siyasî kanaatları olmakla beraber o, devletin kurtuluşunu bir rejim değişmesinde bulmuyordu. Devrinde Osmanlı aydınları arasında pek yaygın olan “Batı hayranlığı” da Ahmed Midhat Efendi tarafından değişik biçimde ele alınır.

O, Doğu ve Batı medeniyetlerini mukayese ederek, biraz kabaca da olsa bir tenkid süzgecinden geçirerek devri için yeni bir sentez arayışına gitmiştir. Prof. Dr. Orhan Okay’ın kitabı işte bu arayışın mahiyetini ortaya koymak çabasıdır. Bu çaba günümüzde de önemini korumaktadır.

Ahmed Midhat Efendi’nin edebiyat hakkındaki düşünceleri diğer Tanzimat yazarlarına benzer. Edebiyatımız için örnek daima Batı edebiyatı kalacaktır. Ancak roman ve tiyatrodaki önce Batı’yı taklit yoluyla başlayan çalışmaların daha sonra mahallî ve millî bir karakter kazanması elzemdir.

Ahmed Midhat Efendi’nin bu tutumu da yerli ve millî olma yönünde, açıkcası “kendimiz olma” konusunda fevkalade önemlidir. Altmıştan fazla olan uzun hikâye ve romanlarından pekçoğu Tanzimat devrinin karakteristik tiplerini verir. Doğu medeniyetinin ahlâk ve gelenekleri içinde yetişip Batı kültürünü benimsemiş yerli tiplerle, millî örf ve âdetleri reddeden tipler karşı karşıya gelir. Elinizdeki kitap bu karşılaşmanın irdelendiği bir eserdir.

DERGÂH YAYINLARI

İçindekiler

YENİ BASKI İÇİN ÖNSÖZ, 11

BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ, 13

GİRİŞ: AHMED MİDHAT EFENDİ'NİN BATI'YI TANIMASI, 19

Ahmed Midhat Efendi'nin Batı'yı Tanıması, 21

BİRİNCİ BÖLÜM: DOĞU VE BATI MEDENİYETİ HAKKINDA UMÛMÎ GÖRÜŞLERİ, 27

1. Medeniyet ve Terakki, 29
2. Osmanlıların Geri Kalışı ve Batı, 32
3. Batı Medeniyeti Karşısında Diğer Doğu Milletleri, 35
4. Yanlış Bilinen Batı, 42
5. Batılı Gözüyle Doğu ve Türkler, 45
6. Batı'nın Üstünlüğü, 49
7. İki Medeniyetin Sentezi, 52
8. Batılılaşmak ve Millî Şahsiyet, 55
9. Batı Medeniyetinin Çöküşü, 60

İKİNCİ BÖLÜM: İLİM VE TEKNİK, 63

1. İslâm'ın Eski Medeniyeti ve Osmanlıların Durumu, 65
2. Batı'nın İlmî Üstünlüğü, 68
3. Doğu ve Batı İlimleri, 74
4. Müspet İlimler, 76
5. İlimlerin Tabiata Tatbiki ve Teknik, 78
6. Makineler, 81
7. Ahmed Midhat'ın Romanlarında Fen, 87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YAŞAYIŞ TARZI, 91

1. Osmanlı Hayatının Batılılaşması, 93
2. Şehir Nizamı, 96
3. Sokaklar, 100
4. Temizlik, 102
5. Park ve Ormanlar, 106
6. Nakil Vasıtaları, 108

7. Mağazalar ve Alış-Veriş, 111
8. Seyahat Kolaylıkları ve Oteller, 115
9. Gençlik ve Spor Hareketleri, 120
10. Şehirciliğin Çeşitli Tarafları, 122
11. Eski ve Yeni Ev Düzeni, 124
12. Eğlence Hayatı ve Dans, 128
13. Beyoğlu Çevresi, 133
14. Balo ve Karnavallar, 139
15. Avrupa'da Eğlence Yerleri, 143
16. İş Hayatı, 146
17. Âdâb-ı Muâşeret, 153
18. Batı Muâşeretinin Üstünlüğü, 157
19. Türkiye'de Batılı Muâşeret, 159
20. Ziyaretler, İkramlar ve Sofra Âdâbı, 163
21. Kıyafet ve Medeniyet, 168
22. Ekalliyetlerde Alafranga Kıyafet, 173
23. Kadın Kıyafeti, 176
24. Erkek Kıyafeti, 178
25. Tuvalet Eşyası ve Şıklık, 181
26. Sosyal Sınıflar, 185
27. Doğu ve Batı Cemiyetlerinde Asâlet Anlayışı, 188
28. Köle ve Cariyeler, 191
29. Fakir ve Zengin Farkları, 196

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KADIN VE AİLE, 201

1. Avrupa'nın Doğulu Kadına Bakışı, 203
2. Batılı Kadın, 206
3. Kadının İffetleri, 211
4. Örtünme, 214
5. Kadına Saygı, 217
6. Kadının Düşüşü, 222
7. Batılı Cereyanlar Karşısında Türk Kadını ve Feminizm, 228
8. Aşk - Flört ve Evlilik Usûlleri, 235
9. Kıskançlık, 244
10. Poligami, 248
11. Evlenme, 253
12. Aile Hayatı, 259
13. Boşanma, 267
14. Aile Bağları ve Akrabalık, 271
15. Çocuk, 274

BEŞİNCİ BÖLÜM: DİN, FELSEFE VE AHLÂK, 281

1. İslâm ve Hıristiyanlık, 283
2. Din ve Medeniyet, 289

3. Din ve İlim, 293
4. Batıl İtikatlar, 295
5. Müsamaha ve Zorlama, 298
6. Peygamberler ve Din Adamları, 304
7. Dinsizlik ve Dindarlık, 307
8. Felsefe ve Hikmet, 315
9. Çeşitli Felsefî ve Siyasî Sistemler Karşısında, 318
10. Hürriyet Fikri, 322
11. Ahlâkın Yaşanması, 327
12. Devlet İdaresinde ve Siyasette Ahlâk, 329
13. Âdi Suçlar, 332
14. İnsanlık Bağları, 334
15. Savaş Ahlâkı, 339
16. Cömertlik, 341
17. Sefahat, 344

ALTINCI BÖLÜM: KÜLTÜR, GÜZEL SAN'ATLAR VE EDEBİYAT, 349

1. Doğu ve Batı Kültürü, 351
2. Yabancı Dil, 355
3. Yabancı Kelimeler, 359
4. Tahsil ve Terbiye, 363
5. Kızların Tahsil ve Terbiyesi, 371
6. Çeşitli Okullar, 378
7. Avrupa'da Türk Gençlerinin Tahsili, 381
8. Gazetecilik ve Neşriyat, 384
9. Müzeler ve Tarihin Tebcili, 388
10. Doğu ve Batı Müziği, 395
11. Resim ve Heykel, 403
12. Edebiyat ve Roman, 405
13. Edebiyat ve Ahlâk, 410
14. Tiyatro, 413

YEDİNCİ BÖLÜM: ROMAN VE TİYATROLARINDAKİ TİPLER, 419

- Roman ve Tiyatrolarındaki Tipler, 421
1. Açıkbaş, 422
  2. Felâtun Bey ile Rakım Efendi, 423
  3. Bekârlık Sultanlık mı Dedin?, 428
  4. Karnaval, 429
  5. Vah, 434
  6. Bahtiyarlık, 436
  7. Para, 439
  8. Taaffüf, 442
  9. Jön Türk, 445
  10. Paris'te Bir Türk, 449

11. Acaib-i Âlem, 452
12. Demir Bey, 454
13. Ahmed Metin ve Şirzad, 456
14. Mesail-i Muğlaka, 458
15. Tiplere Umumî Bir Bakış, 459

SONUÇ, 464

BİBLİYOGRAFYA, 473

DİZİN, 479

YENİ BASKI İÇİN ÖNSÖZ

1973'te tamamlanan ve ilk basımı 1975'te gerçekleştirilen *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi* yeniden okuyucu karşısına çıkıyor. Tezin kaleme alındığı yıllarda Ahmed Midhat Efendi hakkında gerek akademik seviyede gerekse bunun dışındaki yayınlar çok yetersiz olduğu gibi Ahmed Midhat'ın kendi eserleri de birkaçının dışında yeni harflerle basılmamıştı. Bereket o sıralarda Sahafklar Çarşısı'nda bu gibi eserler bugüne göre daha rahat bulunuyordu. Bulduklarımın çoğunu da rahmetli Necati Efendi'nin himmetine ve cömertliğine borçluyum. O günden bugüne geçen otuz beş yıl içinde çoğalan üniversitelerimizde yüksek lisans ve doktora seviyesinde Ahmed Midhat'la ilgili önemli çalışmalar yapılmış, ayrıca dergi özel sayıları, sempozyum bildirileri, kitap ve makaleler yayımlanmıştır. Bu arada hikâye, roman ve tiyatrolarının hemen tamamı, bunların dışında kalan eserlerinin de birçoğu yeni harflerle gün ışığına çıkmış bulunmaktadır.

Çok defa popüler bir yazar olarak küçümsenmiş olan Ahmed Midhat'ın daha da fazla ilgiye lâyık olduğuna her zaman inandım. O, hepimizin, okuyucu ve yazar olarak hepimizin Hâce-i Evvel'idir, ilk muallimidir. Hepimizin dediğim zaman kendi dönemi romancılarından, yazarlarından, gazetecilerinden başlayarak günümüze kadar cümle okuyucuları ve hemen her eli kalem tutanı kastediyorum. Hatta zamanında ve daha sonra onu tenkit edenler de dolaylı ve dolaysız onun rahle-i tedrisinden geçmişlerdir. Gazeteci ve yazar olarak da kaç acemi, çekingen delikanlının (Fatma Aliye Hanım'ı hatırlayarak kim bilir kaç genç kızın) elinden tutmuş, eline kalem vermiştir. Otuz küsur yıl çıkardığı, haberlerine kadar çoğunu kendi kaleme aldığı yazılarıyla dolu *Tercüman-ı Hakikat* ise bir gazetecilik mektebidir.

Gerçekte Ahmed Midhat tek başına bir mekteptir, demem gerekirdi. Roman türünün kapısını bize o açmış değil midir? O Türk okuyucusuna roman okuma alışkanlığı kazandırmamış olsaydı başta Halid Ziya olmak üzere romanımızın büyük ustalarının zuhuru için daha çok zamanın geçmesi gerekirdi. Yalnız bu tarafı edebiyatımıza olan önemli bir hizmetidir. Romanlarında ve bunların dışın-

daki eserlerinde ve binlerce yazısında dile getirdiği meselelerin birçoğu kendi dönemine sıkışıp kalmamış, günümüze kadar aktüalitesini korumuştur. El attığı her problem yalnız Türk edebiyatında değil, dil, felsefe, sosyoloji, tarih, ilâhiyat, pedagoji vs. alanlarında, hiç değilse bu alanların tarihçelerinde yeniden çalışmayı gerektirecek önem taşımaktadır.

Kitabın bu basımında önemli bir değişiklik yapılmadı. İlk üç basımında bulunan bazı gözden kaçmış hatalar düzeltildiği gibi harf karakterlerinin kullanımı da daha düzenli hale getirildi. Bir de Ahmed Midhat Efendi'ye ait olduğu zannedilen *Hükûm-i Dil* tiyatrosunun gerçekte Manastırlı Rifat'ın eseri olduğu anlaşıldığından (Alim Kahraman, "Mehmed Rifat, Manastırlı", *DİA İslâm Ansiklopedisi*, c. XXVIII, s. 519-20) bibliyografyadan bu kitap ve metin içindeki alıntı çıkarıldı.

Bu çalışmanın doçentlik tezi olarak takdim edildiği 1974 yılında Türk üniversitelerindeki "Yeni Türk Edebiyatı" profesörlerinin sayısı sadece altıdan ibaretti. Tezi başarılı olarak kabul eden beş jüri üyesinden (Mehmet Kaplan, Kenan Akyüz, Niyazi Akı, Gündüz Akıncı ve Kaya Bilgegil) hiç biri artık hayatta değil. Bu yeni basımın onları rahmetle anmaya vesile olmasını temenni ediyorum.

M. ORHAN OKAY
Levent, Ocak 2008